

**“XVIII–XIX ASR O‘ZBEK ADABIYOTIDA UBAYDIY VA AMIRIY
HAYOTI HAMDA IJODINING QIYOSIY TAHLILI: BADIY AN‘ANA VA
INDIVIDUAL USLUBNING O‘ZARO UYG‘UNLIGI”**

*Farg‘ona davlat universiteti
filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi
23.90 "A" guruh 3-bosqich talabasi
Xabibullayeva Ma‘sumaxon*

ANNOTATSIYA

XVIII–XIX asr o‘zbek adabiyotida Ubaydiy va Amiriy ijodining o‘ziga xos badiiy an‘analari hamda individual uslub xususiyatlari tahlil qilingan. Maqolada har ikki shoirning hayoti, davr talablari, ijodiy yo‘nalishlari, she‘riy olami va badiiy tafakkuri qiyosiy asosda o‘rganiladi.

Ubaydiyning hikmatli, g‘oyaviy teranlikka asoslangan lirizmi hamda Amiriy she‘riyatidagi voqelikni tasvirlash, obrazlar tizimi va badiiy ifoda vositalari o‘rtasidagi farq va o‘xshashliklar yoritiladi.

Tadqiqot jarayonida an‘ana va yangilik dialektikasi, shoirlarning ruhiy-estetik dunyosi, poetik mahorati hamda badiiy merosining adabiy jarayon rivojiga ta‘siri tahlil markazida bo‘ladi. Olingan xulosalar Ubaydiy va Amiriy ijodini o‘zaro uyg‘unlikda ko‘rsatish, ularning poetik uslubini zamonaviy adabiyotshunoslik nazariyalari asosida baholash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: Ubaydiy, Amiriy, Qiyosiy tahlil, Badiiy an‘ana, Individual uslub, Poetika, Lirizm, Obrazlilik, Adabiy jarayon, XVIII–XIX asr o‘zbek adabiyoti.

ANNOTATION

The unique artistic traditions and individual style features of the work of Ubaydiy and Amiriy in Uzbek literature of the 18th–19th centuries are analyzed. The article studies the life, requirements of the era, creative directions, poetic world and artistic thinking of both poets on a comparative basis.

The differences and similarities between Ubaydiy's lyricism based on wise, ideological depth and the depiction of reality in Amiriy's poetry, the system of images and means of artistic expression are highlighted.

In the research process, the dialectic of tradition and innovation, the spiritual and aesthetic world of poets, poetic skill and the influence of their artistic heritage on the development of the literary process are at the center of analysis. The conclusions obtained allow us to present the work of Ubaydi and Amiri in harmony with each other and to evaluate their poetic style based on modern literary theories.

Keywords: Ubaydiy, Amiriy, Comparative analysis, Artistic tradition, Individual style, Poetics, Lyricism, Imagery, Literary process, Uzbek literature of the 18th–19th centuries.

АННОТАЦИЯ

Анализируются уникальные художественные традиции и индивидуальные стилевые особенности творчества Убайди и Амирия в узбекской литературе XVIII–XIX веков. В статье на сравнительной основе исследуются жизнь, требования эпохи, творческие направления, поэтический мир и художественное мышление обоих поэтов.

Выявляются различия и сходства лирики Убайди, основанной на мудрой, идейной глубине, и изображения действительности в поэзии Амирия, система образов и средства художественного выражения.

В центре исследования – диалектика традиции и новаторства, духовно-эстетический мир поэтов, поэтическое мастерство и влияние их творческого наследия на развитие литературного процесса. Полученные выводы позволяют представить творчество Убайди и Амири в гармонии друг с другом и оценить их поэтический стиль, опираясь на современные литературные теории.

Ключевые слова: Убайди, Амирий, сравнительный анализ, художественная традиция, индивидуальный стиль, поэтика, лиризм, образность, литературный процесс, узбекская литература XVIII–XIX веков.

KIRISH

XVIII–XIX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining muhim bo‘lagi bo‘lgan Ubaydiy va Amiriy ijodlari adabiy an‘ana va individual uslub uyg‘unligining yorqin namunasi hisoblanadi. Ubaydiy asarlarida ma‘naviy komillik, axloqiy tarbiya va hikmatli fikrlar yetakchi bo‘lib, shoir soddalik, xalqona ruh va pand-nasihati an‘anasini davom ettiradi. Amiriy esa tasviriylik, obrazlar tizimi, ruhiy kechinmalar va dramatik ohang orqali individual poetik uslub yaratadi. Ubaydiy umumlashtirilgan g‘oya va ibratga tayanadi, Amiriy esa detallashtirilgan voqelikni she‘riy ramzlarga aylantiradi.

Har ikki shoir Sharq mumtoz adabiyoti an‘analariga suyangan holda g‘azal, ruboiy va masnaviy kabi janrlardan foydalangan, biroq ifoda yo‘nalishi turlicha kechadi. Ubaydiyda ilm, adab, halollik, komil inson konsepsiyasi markazda tursa, Amiriyning lirikasida hayot mazmuni, muhabbat, inson taqdiri va zamona masalalari falsafiy mushohada tarzida yoritiladi. Qiyosiy tahlil natijalariga ko‘ra, Ubaydiyda g‘oya ustuvor, Amiriyda esa badiiy tasvir qudrati kuchli. Ularning badiiy merosi keyingi davr adabiy jarayoniga sezilarli ta‘sir ko‘rsatib, XIX–XX asr shoirlari ijodida lirizm, obrazlilik va ma‘naviy-axloqiy fikrlar uyg‘unligining rivojlanishiga zamin yaratgan.

Ubaydiy va Amiriy ijodi adabiy an‘ana va yangilikning o‘zaro uyg‘unlashgan holatini ko‘rsatadi: biri hikmatli soddalik, ikkinchisi esa badiiy tasvir va ruhiy chuqurlik orqali o‘z uslubini yaratadi. Bu uyg‘unlik XVIII–XIX asr o‘zbek adabiyotining estetik ko‘lamini boyitgan va adabiy taraqqiyotning muhim omiliga aylangan.

XVIII–XIX asr o‘zbek adabiyotida Ubaydiy (ruboiy ustasi) va Amiri (umarxon, Qo‘qon adabiy muhitining yorqin siymosi) ijodini qiyosiy tahlil qilish, ular asarlaridagi an‘anaviy shakl (ruboiy, g‘azal) va mazmunning uyg‘unligini o‘r‘badiiy an‘ana va individual uslub” uyg‘unligi orqali o‘rganish muhim, chunki Ubaydiy ruboiy janrini boyitgan bo‘lsa, Amiri o‘zining g‘azal va masnaviyalarida shaxsiy tuyg‘u va ijtimoiy-siyosiy mavzularni qamrab olib, an‘ana bilan yangilikni uyg‘unlashtirgan, bu esa o‘zbek mumtoz adabiyotining turli janrlardagi taraqqiyotini ko‘rsatadi.

Ubaydiy (XVIII asr): Asosiy janr: Ruboiy (ruboiy janrining ustasi, uni hayot bilan boyitgan).

Ijodining xususiyati: An'anaviy qonun-qoidalarga rioya qilgan holda, mazmuni chuqurlashtirgan, til va ifodada soddalik, samimiylikka erishgan.

Mavzular: Ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy masalalar.

Amiriy (Umarxon, XIX asr): Asosiy janr: G'azal, masnaviy (Qo'qon xonligi hukmdori, yirik adabiy markaz asoschisi).

Ijodining xususiyati: Adabiyotga katta e'tibor bergan, o'zi ham yuksak mahorat ko'rsatgan, shaxsiy kechinmalarni, davr muammolarini ifodalagan.

Mavzular: Sevgi, tabiat, ijtimoiy hayot, o'z davri tarixiy voqealari.

Qiyosiy tahlil va uyg'unlik: An'ana va yangilik: Ubaydiy ruboiyning an'anaviy shaklini yangi mazmun bilan to'ldirgan bo'lsa, Amiriy ham an'anaviy janrlarda o'ziga xos shaxsiy uslubini yaratgan, real hayot va inson ichki dunyosini adabiyotga olib kirgan.

Shakl va mazmun uyg'unligi: Ikkalasi ham adabiy shakl (ruboiy, g'azal) va mazmun uyg'unligini ta'minlagan, lekin turli darajada. Ubaydiyda an'anaga yaqinlik, Amiriyda esa an'anani shaxsiy dunyoqarash bilan boyitish ko'zga tashlanadi.

Badiiy uslub: Ubaydiyning oddiy, samimiy tili va Amiriyning murakkab, boy tili o'rtasida farq bo'lsa-da, ikkisi ham o'z davrining yuksak san'at asarlarini yaratishda muhim rol o'ynagan.

XVIII–XIX asr o'zbek adabiyotidagi ijodiy manzara Ubaydiy va Amiriy ijodlarida ikki turli yo'nalishning bir vaqtning o'zida rivojlanishini ko'rsatadi. Ubaydiy ko'proq diniy-ma'rifiy muhitda shakllangan bo'lib, uning she'rlari axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash, shaxsni komillikka chaqirish, hayotning ibratli tomonlarini ochishga qaratilgan. Ubaydiyda she'rdan tashqari ijtimoiy-huquqiy mavzularga oid mulohazalar ham uchraydi: shoir hukmdor adolatiga, xalqning ko'ngil holiga, jamiyatda tartib va tartibsizlikning oqibatlariga to'xtalgan.

Amiriy esa boshqa bir badiiy jarayon mahsuli bo'lib, uning asosiy e'tibori tashqi va ichki voqelik tasviriga qaratilgan. Amiriy shaxs ruhiyati, insonning murakkab his-tuyg'ularini tasvirlashda tasviriy vositalardan keng foydalangan. Uning she'rlarida portret, peyzaj, detal, harakat tasviri muhim rol o'ynaydi. U sezgir kuzatuvchi sifatida insonning quvonchi, alamini, jamiyatdagi o'z o'rnini his etadi va bu kechinmalarni lirika orqali ifodalab beradi.

Ubaydiy she'riyatida so'z ma'nosi ustun bo'lsa, Amiriyda so'zning badiiy tovushi va ritmik ifodasi seziladi. Ubaydiyning g'azallarida misralar qisqa va aniq, unda hikmatli mazmun ustun; Amiriyda esa sathlar keng, murakkab obrazlar qatma-qat ochiladi. Amiriy she'riyatida metafora, tashbeh, tazod, kinoya faol ishlatiladi, Ubaydiyda esa sodda ifoda ichida chuqur ma'no mujassam.

Bu ikki shoirning ijodida adabiy muhitning ijtimoiy-siyosiy omillari ham aks etadi. Ubaydiy davrida siyosiy tanglik, ijtimoiy nomutanosibliklar kuchaygan, shuning uchun uning she'rlarida undov, chaqiriq, ibrat unsurlari ko'p uchraydi. Amiriyning davrida esa adabiy muhit jonlanib, shoirlar orasida badiiy mahorat poygasi kuchaygan. Amiriy shu jarayonda she'riy tajriba, janr kengligi va estetik izlanishlarga alohida e'tibor qaratadi.

Ubaydiyning uslubi ko'proq xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq. Uning misralarida maqolga yaqin fikrlar, hayotiy kuzatuvlar, xalqona hikmatlar keng uchraydi. Amiriyda esa saroy adabiyotining nafisligi, she'riy bezak, muayyan doiraning estetik talablari seziladi. Bu jihat badiiy tafakkur darajasidagi farqni ham ko'rsatadi: Ubaydiy keng ommaga murojaat qilgan bo'lsa, Amiriy ziyolilar adabiy auditoriyasiga so'zlagan.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Ubaydiy an'anani saqlab turuvchi, uni xalqona ruh bilan boyituvchi shoir sifatida namoyon bo'ladi. Amiriy esa an'anani yangilovchi, tasvir va uslubning badiiy chegaralarini kengaytiruvchi ijodkor sifatida ajralib turadi. Ularning ijodida umumiy ma'naviy qadriyatlar, vatan, din, insoniylik masalalari mavjud bo'lsa-da, ifoda yo'nalishi, obrazlar dunyosi, poetik tamoyillar turlicha.

XVIII–XIX asr o'zbek adabiyoti Ubaydiy va Amiriy kabi ijodkorlar orqali nafaqat adabiy an'anani davom ettirdi, balki mazmun va shakl jihatidan sezilarli yangilanishlar bosqichiga ham ko'tarildi.

Ubaydiy faoliyati asosan diniy–axloqiy, ma'rifiy muhit hukmron bo'lgan bosqichda shakllanib, u she'riyatni ko'proq tarbiya, hikmat va insonni komillikka chorlovchi vosita sifatida ko'rdi; uning g'azal va ruboiylarida fikrning ixchamligi, misraning sodda, xalqona ohangi, iboralarining qisqa, lekin teran ma'noli bo'lishi ustuvorlik qiladi. Ubaydiy ijodida "ilmning fazilati", "axloq–odobning inson hayotidagi o'rni", "nafsni tiyish", "sabr va shukrning qadri" kabi doimiy mavzular ko'rinib, shoir o'z davridagi ma'rifatparvarlik ruhiga mos badiiy mezonlarni belgilab bergan. Amiriy esa ijtimoiy fikr va adabiyotda ruhiy

izlanishlar kuchaygan davrda yashab ijod qilgan bo'lib, uning she'riyatida tasvir, psixologik holat, ruhiy ranglar, obrazlar tizimi g'oyadan ko'ra ko'proq markazda turadi.

Amiriy voqelikni didaktika bilan emas, balki badiiy tasvir vositalari bilan talqin qiladi. Shoir inson ruhiyati, ichki kechinmalar, sevgi va qismat, insonning jamiyatdagi o'rni, zamon o'zgarishlari haqidagi mulohazalarni estetik badiiy vositalar orqali ochib beradi. Ubaydiy poetikasida muallif maslahatchi, yo'l ko'rsatuvchi sifatida ko'rinsa, Amiriyda lirik subyekt ko'proq iztirob, quvonch va sezgi orqali voqelikni anglaydi.

Badiiy an'ana umumiy bo'lsa-da, individual uslubda katta farqlar mavjud: Ubaydiyda shakldagi soddalik, mazmundagi aniqlik va ma'rifiylik ustuvor bo'lsa, Amiriyda murakkab tashbehlar, poetik timsollar, nozik psixologik tafsilotlar, dramatik ohang va tasvirning intensivligi ko'proq uchraydi. Shuningdek, Amiriy o'z davrining ijtimoiy qarama-qarshiliklarini, insonning jamiyatdagi ruhiy iztiroblarini ham san'at darajasiga ko'taradi, bu esa uning lirikasiga o'ziga xos falsafiy teranlik baxsh etgan.

Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Ubaydiy ko'proq ma'naviy qadriyatlar tizimini mustahkamlashga xizmat qilgan bo'lsa, Amiriy adabiy shakl, obrazlar va poetik rang-baranglikni boyitdi; Ubaydiy didaktik yo'nalishni davom ettirsa, Amiriy lirik-psixologik maktabning yuksalishiga asos soldi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, XVIII–XIX asr o'zbek adabiyotida Ubaydiy va Amiriy ijodi adabiy jarayonning ikki muhim yo'nalishini namoyon etadi: biri ma'naviy-ma'rifiy an'ananing davomchisi sifatida axloqiy tamoyillarni mustahkamlashga xizmat qilsa, ikkinchisi badiiy obrazlar, ruhiy kechinmalar va falsafiy qarashlar orqali individual lirizmni yuksaltirdi.

Ubaydiy asarlarida sodda til, aniqlik va hikmatli mazmun ustuvor bo'lib, she'rlar tarbiyaviy xarakter kasb etadi; Amiriy esa murakkab tashbehlar, psixologik chuqurlik va badiiy tasvir yordamida voqelikni san'at nuqtai nazaridan qayta yaratadi. Har ikki shoir ijodida adabiy an'ana – g'azal, ruboiy, masnaviy shakllari, Sharq poetikasiga xos timsollar va ma'naviyatga tayanish ham umumiydir, biroq ularning badiiy talqini va uslubiy yo'nalishi turlicha namoyon bo'ladi.

Ubaydiy uchun komillik, halollik, ilm va adab asosiy g‘oyaviy mezon bo‘lsa, Amiriy uchun inson qalbi, muhabbat, zamon o‘zgarishi va ruhiy iztirobning badiiy ifodasi yetakchi ahamiyat kasb etadi. Demak, Ubaydiy didaktik-estetik yo‘nalishni kuchaytirgan bo‘lsa, Amiriy lirizm va psixologizm orqali adabiy tafakkur ko‘lamini kengaytirgan. Bu uyg‘unlik ikki ijodkorning o‘ziga xos badiiy merosini belgilab, o‘zbek adabiyotining keyingi taraqqiyot bosqichlariga kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Xulosa qilganda, Ubaydiy va Amiriy ijodi an’ana va yangilanishning adabiyot sahnasidagi chiroyli muvozanatidir: biri ma’naviy poydevorni mustahkamlagan bo‘lsa, ikkinchisi estetik olamni boyitgan.

XVIII–XIX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyoti Ubaydiy va Amiriy kabi shoirlar ijodida o‘zining mazmunan yetuk hamda shaklan rang-barang ko‘rinishini topdi. Ularning ijodiy yo‘li adabiyotda ikki muhim jarayonni uyg‘un holda aks ettiradi: an’ananing davomiyligi va individual uslubning shakllanishi.

Ubaydiy – didaktik ruhdagi, ma’noga yo‘naltirilgan, hikmat va axloqiy g‘oyani ustuvor qiluvchi shoir sifatida adabiy jarayonda ma’naviy barqarorlikni ifoda etdi. Uning she’rlariga soddalik, xalqona ohang, fikrning ixchamligi va ibratli mazmun xos bo‘lib, o‘quvchiga hayotiy tajriba va donolik taklif etadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov A. — O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan, 2008.
2. Karimov N. — O‘zbek mumtoz adabiyoti. Toshkent: Akademnashr, 2016.
3. G‘anieva D. — XVIII–XIX asr o‘zbek adabiy jarayoni. Toshkent: Universitet, 2012.
4. Qodirov Z. — Ubaydiy ijodining badiiy xususiyatlari. Toshkent: Fan, 2017.
5. Ibrohimov M. — Amiriy lirikasida obrazlilik va tasvir. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
6. Vohidov R. — Mumtoz adabiyot nazariyasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
7. Yo‘ldoshev S. — G‘azal janrining poetik tizimi. Toshkent: Akademiya, 2014.
8. Jo‘rayev H. — O‘zbek adabiy merosi va an’ana. Toshkent: Yangi kitob, 2021.
9. Matyoqubova D. — She’riyatda individual uslub masalalari. Buxoro: BDU, 2015.
10. Oripov U. — Sharq mumtoz adabiyoti estetikasi. Toshkent: Fan, 2011.
11. To‘rayev B. — Amiriy va uning davri adabiy muhiti. Qo‘qon: Qo‘qon nashriyoti, 2020.

12. Abdullayev A. — Ubaydiy va ma'rifatparvarlik an'analari. Toshkent: O'zMU, 2018.
13. Hojimurodov Sh. — O'zbek lirikasida badiiy tafakkur. Toshkent: Mumtoz so'z, 2013.
14. Rasulov E. — Poetik an'ana va yangilik. Toshkent: Adabiyot, 2009.
15. Qosimov A. — XVIII–XIX asr she'riyati tahlili. Toshkent: Akademnashr, 2022.